

Taistelua koulutuksen tarkoituksesta ja sivistyksen omistuksesta

Risto Rinne

Sirkka Ahonen: *Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään.* Vastapaino 2003. Tampere 230 s.

”Oikeudenmukaisuus on totuuteen, hyvyteen ja kauneuteen verrattava perusarvo”, kirjoittaa Sirkka Ahonen tuoreen koulutushistoriaa tarkastelevan kirjansa ensi sivuilla. Samalla hänen on Aristoteleeseen vedoten toteaminen, ettei oikeudenmukaisuuden sisältöä voi loogisesti johtaa mistään yleisestä periaatteesta, vaan yhteisöt määrittelevät oikeudenmukaisuuden kulloinkin vallitsevien olosuhteiden mukaan. Näin ei esimerkiksi tasa-arvoa ole kaikkina aikoina pidetty oikeudenmukaisuuden ehtona. Tämän teesin mukaan ei koulutuksellinakaan tasa-arvo ole oikeudenmukaisuuden historiaan määre, vaan mitä syvimmin koulutuksen kentällä käytävien poliittisten kamppailujen kulloinenkin tuote.

Ahonen lähtee Suomenkin kohdalla liikkeelle kaukaa. Hegeliläis-snellmanilaisessa ajattelussa sivistys oli pikemminkin valtion vaatima kansalaisvelvollisuus kuin kansalaisten kaipaama ihmisoikeus. Kun eliitin tehtävä kansakunnan rakentamisessa nähtiin korkeammaksi kuin rahvaan, katsoi J. V. Snellman toisin kuin vastaista linjaa ajava U. Cygnaeus rahvaalle hyvinkin riittävän kansakoulun, kun taas sivistyneistön piti tähdätä selkeästi korkeammalle ja yläpuolelle. Tämän vastakkainasettelun – yhden yhteisen koulutien vs. kahden erillisen koulutien välillä – Ahonen kirkastaa kirjassaan historiallisesti nähtäväksemme. Samalla hän maalaa eteemme suomalaisen koulutuspolitiikan puolitoistasataavuotisen yhä ajankohtaisen jännitteen elitistisen sivistysnäkömyksen ja yhteiskunnalliseen tasa-arvoon pohjaavan koulutusnäkömyksen välillä.

Ahonen on oikeassa siinä, että kansanopetusmies Cygnaeuksen ajaman koulupakon torjuminen vuoden 1866 kansakouluasetuksesta oli osittain juuri oppilisen sivistysmiehen Snellmanin vaikutusta. Pitkä ja aika syväkin rintamalinja näkemysten välillä kulkee edelleen. Vasta vuonna 1898 säädettiin kuntia koulujen perustamiseen velvoittava piirijakoasetus ja tämän jälkeen vuonna 1906 hyväksyttiin Cygnaeuksen aikoinaan innolla ajama kaikille yleinen pohjakoulu. Kumpikaan näistä pyrkimyksistä yhteiseen ”koulupakkoon” ei reaalisesti synnyttänyt toivottua tulosta, vaan jäljelle jäi myös runsaasti aukkoja ja anomaliaita alkutaipaleen yhteisestä koulutiestä. Kaikki eivät yhteiseen kouluun astuneet; toiset jäivät pois kouluista kokonaan, toiset kävivät paremman väen oppikouluihin ”valmistavia kouluja”. Kansakouluihinkin kehittyivät täyden koulun rinnalle omat supistetut kansakoulunsa. Agraarisessa autonomisessa Suomessa kaupunki ja maaseutu elivät omaa elämäänsä.

Vuonna 1921 astui voimaan viimein oppivelvollisuuslaki, joka siirtymäaikojen jälkeen toteutuessaan 1930-luvun mittaan toi periaatteessa ja käytännössä yhteisen kansakoulun joka kylään. Ahonen osoittaa kuitenkin saman jännitteen ”yhteisen koulun” ja rinnakkaisten koulujen välillä säilyneen eroavien valintojen siirtyessä nyt myöhemmän elämän varrelle. Tästä edettiin koulutuspoliittisiin kamppailuihin 1960- ja 1970-lukujen yhtenäiskoulu-uudistuksessa (peruskoulu) ja sitten 1980-luvun lopun ehdotuksiin aiempaa yhteisemmästä nuorisokoulusta, joka olisi toteutuessaan madaltanut muureja lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen väliltä.

Yhtenäisen koulutuksen tuoreemmiksi vektoreiksi Ahonen nimeää muun muassa R.H. Oittisen, joka sosialidemokraattisena opetusministerinä ja hallintomiehenä rakensi yh-

tenäiskoulun perustaa, sekä Jaakot Itälän ja Nummisen, joiden vuoden 1971 koulutuskomitean mietintö oli Ahosen mukaan ”koulutuksellisen tasa-arvon pisimmälle viety manifesti Suomessa”. Numminenhan toimi myös opetusministeriön maalaisliittolaisena kansliapäällikkönä liki neljännesvuosisadan luodaten koulutuspolitiikkaa tasa-arvon teillä.

1960-luvun koulutuksellisen tasa-arvon kannattajat Ahonen jakaa ”yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden puolustajiin” ja ”lahjakkuusreservin hyödyntäjiin”. Viime mainitut olivat siis jo tuolloin kiinnostuneita maailmalla laajemminkin leviävästä ”inhimillisen pääoman” (human capital) näkemyksestä, jonka mukaan ihmiseen ja osaamiseen kannattaisi investoida eikä kansallista pääomareserviä millään osin saisi hukata. Suomessa tästä muuten kirjoittivat noihin aikoihin myös mm. myöhempi presidentti Mauno Koivisto ja myöhempi Tilastokeskuksen pääjohtaja Olavi Niitamo.

Kun tasa-arvoa ajoivat etenkin vasemmiston edustajat ja Maalaisliitto sekä kansakoulunopettajat ja muun muassa kasvatustieteilijä Matti Koskenniemi, istuivat reformeja vastustavassa ruodussa ennen muuta Kokoomus ja Kansanpuolue sekä oppikoulunopettajat, mutta myös Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellinen osasto. Yksi keskeinen kiistakapula oli myös yksityiskoulujen kohtalo Suomessa, joka sittemmin ratkesi lähes kauttaaltaan julkisen koululaitoksen suuntaan.

Pitkän linjanvetonsa Ahonen päättää nykypäiviin ja katsoo, että 1990-luvulla peruskoulua muutettiin radikaalisti ja luovuttiin yhteisen koulun periaatteesta, kun luovuttiin koulupiirijaosta lähikouluperiaatteineen. Maaseudulla lakkautettiin satoja kyläkouluja ja kaupungeissa siirryttiin koulumarkkinoille. Tämän käänneksen hän sitoo uusien keskiluokkien nousuun ja harjoitettuun oikeistoliberaaliin politiikkaan. Lukuisin perustelluin esimerkein hän valaisee uuden koulutuspolitiikan linjaa ja korostaa Kokoomuksen valta-asemaa opetusministeriön johdossa muutoksen toimeenpanijana.

Koulutuspolitiikan pitkän kehityslinjan kronologisena piirtäjänä ja rintamalinjojen jännitteen analysoijana Sirkka Ahonen pitää hyvin langat käsissään todentaen huolellisesti ja vakuuttavasti kannanottojaan. Erityiset kokoomat lukujen päässä vääntävät rautalangasta huterommallekin lukijalle kunkin historiallisen ajanjakson keskeiset merkkipaalut.

Ahosen vahva rajaus ”yhteiseen kouluun” eli tässä peruskouluun ja sen edeltäjiin on pe-

rusteltu, mutta jättää kuitenkin väistämättä suomalaisen koulutuspolitiikan muutoksen kokonaiskuvan jonkin verran syrjimmälle, peräti varjoon. Esimerkiksi koko 1980-luvun lopun ammattikorkeakoulu-uudistus ja siihen liittyneet nuorisokouluyritykset, jotka ovat tavallaan saman koulutuskamppailun kenttää, jäävät nyt kokonaan sivuun. Samoin on tietenkin universaaliksi massoittuneen korkeakoulutuksen laita. Koulutuspolitiikka ja siinä rakennettu koulutusjärjestelmä on kuitenkin aina väistämättä kokonaisuus, jossa jokaisen tason ja lohkon muutos vaikuttaa muiden osien ja kokonaisuuden muutokseen ja tämä olisi syytä huomioida.

Ahosen viittaukset kansainvälisiin ja ylikansallisten järjestöjen, esimerkiksi OECD:n, vaikutuksiin suomalaisen koulutuspolitiikan ja perusopetuksen muotoutumiseen jäävät varsin niukoiksi. Tuoreemman tässä käyttämättömän tutkimuksen mukaan näyttäisi kuitenkin siltä, että etenkin 1960-luvulta eteenpäin nuo vaikutukset ovat olleet voimistuvasti läsnä ja 1980-luvulta lähtien globaaleja ja ylikansallisia vaikutteita on mahdoton syrjäyttää. Tässä suunnassa erittelyn lisääminen ei olisi ollut pahaksi. Etenkin, kun koulutuksen muotoutumisessa näyttäivät maailmanlaajuisesti toteutuvan monet varsin samankaltaiset ilmiöt ja kun voidaan yhä vakavammin asettaa kyseenalaiseksi se, missä mitassa on ylipäättään olemassa kansallista koulutuspolitiikkaa.

Koulutuspolitiikan sitominen tehtyä vanhemmin paitsi yleisen puoluepolitiikan kenttään myös yhteiskunta-, talous- ja työvoimapolitiikan kenttään olisivat ehkä auttaneet tunkeutumaan syvemmälle ymmärtämään koulutusjärjestelmän ja -politiikan vahvaa alistaisuutta yhteiskunnallisten funktoiden toteuttamiseen ja siis koko yhteiskuntapolitiikan muutoksille. Esimerkiksi kansalaiskoulun katoaminen, keskikoulujen kyltääntyminen, valtiollisen normiohjauksen hajauttaminen tai maksuttoman opetuksen lakkauttamiseen kohdentuvat paineet eivät selity vain koulutuspolitiikan sisäisillä kentillä käytävistä kamppailuista käsin.

Vakavasti on syytä pohtia myös sitä, ketkä ovat historian toimijat, mitkä voimat määrittävät koulutuspolitiikkamme juoksua. Ahosen kanta Kokoomuksen ratkaisevasta roolista ja Harri Holkerin uudesta linjasta 1990-luvun käänneessä on tosi, mutta ei silti aivan esitetyn yksiselitteinen. Tuoreemmissa tutkimuksissa on selvästi osoitettu, että koko politiikan käänös tapahtui hämmästyttävän konsensuaalisesti, eikä vaihtoehtoja juuri esitetty. Kyse

on jostakin syvemmästä ”koulutuspolitiikan epäpolitisoinnista”, jonkinkaltaisesta yleisestä uskosta yhteen totuuteen ja yksin oikeisiin ratkaisuihin maailmanhistorian kehityskulun välttämättömyyden edessä. Tällöin myös ajatus sosiaalidemokraattien tietoisuudesta toteuttaa ”cygnaeuslaista” koulutuksellisen tasa-arvon linjaa asettuu epäilyn alle kun kyseessä saattaa-kin olla vaipuminen näköalattomuuteen.

Sirkka Ahosen kirja on jäntevä ja ponteva historiallinen analyysi yhteisen koulumme tietä noin 150 vuoden aikana. Hän on onnistunut rakentamaan kirjaansa sisäistä keskustelua ja väittelyä, johon harva pystyy ja johon ei tur-

ru. Kirja on selkeästi ja hyvin kirjoitettu ja siitä paistaa perusteellisen historiantutkijan lämmin rakkaus alkuperäislähteisiin, joista kirjoitusta höystetään lukuisin herkullisin sitaatein.

Kunpa koulutuspolitiikan tekijät ja näkijät jaksaisivat tutkijoiden lisäksi tarttua koulutuksen historian aarreaittaan ja täyttää sieltä omat laarinsa.

Kirjoittaja on kasvatustieteen laitoksen johtaja ja professori Turun yliopistossa.